

Natuurdagboek
16 november 2022

Madeliefjes in de winter

Hun volste bloei is allang achter de rug, maar paardenbloem, scherpe boterbloem, duizendblad, witte en paarse dovenetel, mosterd, kaasjeskruid, komkommerkruid, bijenbrood, oranje havikskruid, harig knopkruid, bezemkruid, robertskruid, dagkoekoeksbloem, zomerfijnstraal, herderstasje en vele andere bloeien door tot de nachtvorst met ze afrekent. En die laat op zich wachten.

Dat de nachtvorst op zich laat wachten komt doordat we met ons allen de atmosfeer verwarmen. Daarmee verwoesten we onze leefomgeving maar hoe alarmerend dat ook is, lang niet alle veranderingen in de natuur zijn aan klimaatveranderingen te wijten.

Het is verleidelijk om late bloemen als angstaanjagend gevolg van onze tomeloze vervuiling te zien. Maar sommige soorten bloeien (ook) 's winters. Ik krijg iedere winter verbaasde mailtjes met de melding van bloeiende madeliefjes. Wel, die kunnen sinds mensenheugenis het hele jaar bloeien.

Madeliefjes gedijen in gras op voedselrijke, niet te droge grond. Tot zover niets bijzonders, maar madeliefjes hebben ook een paar malle voorkeuren. Ze bloeien dus ook 's winters, en ze bloeien graag in gemaaid, begraasd en belopen gras.

Op mijn eerste grasveldje, een gazon van een bij twee meter in de binnenstad van Groningen, knipte ik zorgvuldig om de madeliefjes heen. Toch verdwenen ze. Toen kon ik het hele veldje knippen en zie: daar keerden de madeliefjes terug!

Omdat ik mij tegen bezoekers verheugd uitte over de wederkeer van de madeliefjes, kreeg ik op een verjaardag madelieven cadeau, van de bloemenmarkt, met grote volle bloemen en roze lintbloemen.

Ik bedankte hartelijk voor de attentie, maar vond ze heimelijk lang zo mooi niet als de bescheiden wilde madeliefjes. Dit waren gekweekte bloemen, ongetwijfeld behandeld met pesticiden en voorzien van kunstmest.

Ik zette ze plichtsgetroouw in de tuin, waar ze lang voor de eerste nachtvorst al wegwijnden.

Koos Dijksterhuis

FOTO KOOS DIJKSTERHUIS

Exoten reportage

Met een 'negatieflijst' willen onderzoekers voorkomen dat exotische planten vanuit voedselbossen naar natuurgebieden ontsnappen. Voedselbosboer Wouter van Eck vindt dat wat overdreven. 'Zonder exoten zouden we niet veel te eten hebben.'

Het voedselbos doet niet aan botanisch racisme

tekst **Rob Buiter**
foto's **Koen Verheijden**

De boswachters in de Mariapeel zijn druk met het verwijderen van de struiken van de trosbosbes. Van oorsprong komt deze blauwe bes uit Amerika, maar al in de jaren dertig van de vorige eeuw is hij naar onze contreien gehaald vanwege de lekkere blauwe bessen. Inmiddels zijn die bessen ook op grote schaal door vogels vanuit kwekerijen naar hoogveengebieden als de Mariapeel verspreid. Daar overwoekeren de struiken van anderhalf tot meer dan twee meter hoog nu de inheemse planten.

Na een grootschalige opruimactie met grijpers en graafmachines lopen vrijwilligers nu ieder najaar het gebied door om de opschietende struikjes met scheppen uit te steken, vertelt boswachter Lieke Verhoeven van Staatsbosbeheer. "Maar ieder achtergebleven snippertje kan weer uitlopen tot een nieuwe struik, dus waarschijnlijk krijgen we ze nooit meer helemaal weg."

Vanwege het invasieve karakter van deze Amerikaanse bessenstruik is de trosbosbes hoog geëindigd op een zogeheten negatief-

lijst voor voedselbosbouwers. Die heeft Wageningen University & Research samen met de plantenonderzoekers van Floron opgesteld. "We kregen vragen van onder meer de provincie Gelderland", licht de Wageningse bioloog Jeroen Bruijnes toe. "De provincie staat welwillend tegenover voedselbossen, vanwege hun toegevoegde waarde voor de biodiversiteit. Ze wil de voedselbossen graag steunen, maar de provincie en het ministerie zien ook bezwaren. Want in voedselbossen worden soms ook exoten aangeplant, zoals die trosbosbessen, die in de natuur voor problemen kunnen zorgen."

De Europese Unie heeft al een lijst opgesteld met exotische planten die vanwege hun invasieve karakter niet verhandeld mogen worden. Daarop staan nu alleen de allergenste probleemplanten, zoals de grote waternavel, waar waterbeheerders slapeloze nachten van krijgen.

"Maar omdat die lijst alleen planten bevat die in grote delen van de EU voor problemen zorgen, ontbreken er heel veel soorten", weet Bruijnes. "Vandaar dat wij samen met deskundigen van Floron hebben gekeken welke specifieke planten een risico vormen voor de natuur in Nederland."

Risicovolle planten

Van de 481 uitheemse plantensoorten die de onderzoekers bekeken, blijkt veruit het grootste deel geen zorgen te geven. Slechts veertig soorten kennen een matig tot hoog risico dat ze zich verspreiden naar natuurgebieden, waar ze inheemse planten dwars kunnen gaan zitten. Slechts veertien soorten worden gebruikt in voedselbossen en

zijn potentieel zó problematisch dat ze eigenlijk helemaal niet, of alleen onder strikte voorwaarden, aangeplant zouden moeten worden. De trosbosbes is er daar één van.

"Als je naar die kale getallen kijkt, dan lijkt het dus nogal mee te vallen", erkent Bruijnes. "Veel kan wel. Maar behalve de trosbosbes is bijvoorbeeld ook de appelbes een probleem, in hoogveen- en laagveengebieden. Beheer is lastig omdat natte laagveengebieden vaak lastig toegankelijk zijn. Ook de rimpelroos is een probleemplant. Die zorgt met name in duin- en kustgebied voor behoorlijke problemen in het natuurbeheer."

In het voedselbos Ketelbroek, bij Groesbeek, staan die rimpelrozen in deze tijd van het jaar boordevol met prachtig rode, zoete rozenbottels. “Roosviceebommetjes”, vindt voedselbosboer Wouter van Eck. “En de kust is hier ver weg, dus het risico dat een vogel de rozenbottels nuttigt en de zaadjes in de duinen uitpoept is praktisch nul.”

Datzelfde geldt voor de olijfwilg die een stukje verderop in Ketelbroek staat. Ook die is volgens de negatieflijst vooral riskant voor de duinen, waar hij de inheemse duindoornstruiken kan verdringen.

Polycultuur

Dat geldt niet voor het Japans hoefblad, waarvan nog een paar achtergebleven blaadjes te zien zijn aan de rand van Ketelbroek. “In februari is dit één van de eerste gewassen die we uit dit bos kunnen oogsten”, vertelt Van Eck. “In Japan maken ze daar ook een gerecht van dat, vrij vertaald, het begin van het eind van de winter heet.”

Als Japans hoefblad zaden vormt, kunnen die zich makkelijk verspreiden in de omgeving, waarna grote stukken waterkant overwoekerd kunnen raken met de grote bladeren die al het andere plantenleven verstikken. “Maar het is een tweehuizige plant”, weet van Eck. “Dat betekent dat een plant of mannelijk of vrouwelijk is. Zolang je maar één van de twee aanplant, kan die zich alleen door uitlopers heel plaatselijk verspreiden en is het risico voor de natuur dus vrijwel nul.”

Het voedselbos van Van Eck lijkt dus al met al behoorlijk ‘invasieve exoten-proof’ te zijn. “Daar hebben we bij de aanleg ook

over nagedacht”, zegt hij. “Maar een voedselbos is een polycultuur. Om zonder kunstmest of bestrijdingsmiddelen wél het hele jaar voedsel uit het bos te kunnen oogsten, kan je niet om exoten heen. De walnoot bijvoorbeeld, die ooit door de Romeinen hierheen is gehaald, dankt er zelfs zijn naam aan. Walnoot betekent letterlijk ‘vreemde noot.’”

Van Eck denkt dat sommige mensen alleen al bij het woord ‘exoot’ vlekken in de nek krijgen. “Het neigt soms naar botanisch racisme. Niet iedere exoot is slecht in een landbouwsysteem als een voedselbos. Sterker nog: zonder exoten zou het niet alleen in het voedselbos een arme bedoening worden. Onze hele keuken is vergeven van de exoten, tot die zogenaamd Nederlandse aardappels aan toe.”

Voedselbosboer Van Eck – tevens voorzitter van Stichting Voedselbosbouw – vindt

‘Dit systeem is bedacht om de biodiversiteit te verbeteren, niet om problemen te veroorzaken’

de negatieflijst van de plantenonderzoekers best nuttig, maar ook een beetje overdreven. “Er is maar een heel enkele soort die problemen kan veroorzaken. Daar zijn we vanuit Stichting Voedselbosbouw ook alert op. Dit systeem is bedacht om de biodiversiteit te verbeteren en te beschermen, niet om problemen te veroorzaken in de natuurgebieden in de buurt.”

In Wageningen twijfelt Jeroen Bruijnes geen seconde aan de goede intenties van Van Eck. “Voedselbossen kunnen de biodiversiteit bevorderen, maar het punt is dat er nu heel veel initiatieven ontstaan die allemaal graag dat hippe stempel ‘voedselbos’

Boer Wouter van Eck in zijn voedselbos Ketelbroek. ‘Er is maar een heel enkele soort die problemen kan veroorzaken.’

willen krijgen. Zelfs sommige fruitboomgaarden worden nu al ‘agroforestry’ genoemd. Dat opent misschien wegen naar nieuwe subsidiestromen, maar het heeft niet veel met de bescherming van biodiversiteit of polycultuur te maken.”

Bruijnes wil dan ook vooral een pleidooi houden voor voorzichtigheid. “Het gaat misschien maar om een paar procent van alle planten die in een voedselbos kunnen worden aangeplant. Maar als het fout gaat, dan gaat het potentieel ook goed fout.”

Tuincentra

Dat de opstellers van de negatieflijst hun pijlen nu hebben gericht op de voedselbossen, wil niet zeggen dat zij andere introductieroutes uit het oog verliezen. “Tuincentra zijn nog veel riskanter”, erkent Bruijnes. Zo zijn de notoire probleemplanten Aziatische duizendknoop of waternavel via tuinen en vijvers de Nederlandse natuur binnengekomen.

“We moeten het verhaal over de risico’s van invasieve exoten dan ook veel breder communiceren dan alleen via voedselbossen. Als een plant eenmaal problemen veroorzaakt, dan krijg je die vaak niet zomaar meer weg. Dan is voorkómen toch een stuk makkelijker.”